

JONLI VA JONSIZ TABIAT NIMA?

*Ilmiy rahbar: Alimardonova.M**Shahrisabz davlat pedagogika**instituti 3-bosqich talabasi**Rahmonova Charos**Rashidova Munisaa*

Annotatsiya: Ushbu maqolada tabiatning ikki asosiy tarkibiy qismi — jonli va jonsiz tabiat haqidagi tushunchalar yoritilgan. Maqolada ularning xususiyatlari, o‘zaro bog‘liqligi va inson hayotidagi ahamiyati haqida ma’lumotlar keltirilgan. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga tushunarli tarzda ifodalangan ushbu mavzu o‘quvchilarning ekologik tafakkurini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: Jonli tabiat, jonsiz tabiat, o‘simlik, hayvon, suv, havo, tabiat hodisalari, ekologik tarbiya.

Kirish.

Tabiat — bu biz yashab turgan, o‘zgarib turuvchi va o‘zaro bog‘liq jarayonlar majmuasidir. Inson tabiat bilan chambarchas bog‘liq. Har bir o‘quvchi bolaga tabiatni to‘g‘ri tushuntirish, uni asrash zarurligini anglatish ta’limning muhim yo‘nalishlaridan biridir. Tabiat ikki asosiy qismga ajraladi: jonli va jonsiz. Bu mavzu orqali o‘quvchilar atrof-muhitdagi mavjudotlarni to‘g‘ri guruhlariga ajrata olishni o‘rganadilar.

Muhokama qismi:

Jonli tabiat deganda, o‘suvchi, harakatlanuvchi, nafas oluvchi va ko‘payuvchi mavjudotlar tushuniladi. Ular orasida o‘simliklar, hayvonlar va odamlar bor. Masalan, daraxtlar o‘sadi, barg chiqaradi, meva beradi. Qushlar ucha oladi, tuxum qo‘yadi, jo‘jalar chiqadi. Jonsiz tabiat esa tiriklik alomatlariga ega bo‘lmagan, ammo jonli tabiatga zarur bo‘lgan omillardir. Masalan, havo, suv, yer, quyosh nuri, toshlar — bular jonsiz tabiatga kiradi. Ular harakat qilmaydi, o‘smaydi, ko‘paymaydi, lekin hayot uchun juda zarur. Jonli va jonsiz tabiatning o‘zaro aloqasi juda muhim. O‘simliklar o‘sishi uchun quyosh nuri, suv va havo kerak. Hayvonlar va odamlar esa nafas olish, ichimlik va oziqlanish uchun jonsiz tabiatdan foydalanadi. Shu bois, bu ikki turdagi tabiat ajralmas bog‘liqlikda yashaydi. O‘quvchilar bu mavzuni o‘rganish orqali atrofda mavjudotlarni kuzatish, tahlil qilish va qadrlashni o‘rganadilar. Shuningdek, bu mavzu orqali ekologik tarbiya, tabiatni asrash va unga e’tiborli bo‘lish g‘oyalari shakllanadi.

Jonli va jonsiz tabiat o‘rtasidagi bog‘liqlikni o‘quvchilarga tushunarli qilish uchun kundalik hayotdan misollar keltirish mumkin. Masalan, yomg‘ir yog‘gach, yer ho‘l bo‘ladi va bu suv daraxtlarning ildizlariga singib, ularning o‘sishini ta’minlaydi.

Quyosh chiqqanda esa o'simliklar fotosintez jarayonini amalga oshiradi. Bunday misollar orqali o'quvchilar atrof-muhitdagi o'zgarishlarni kuzatish va ularga izoh berishni o'rganadilar.

Bugungi kunda ta'limda raqamli texnologiyalardan keng foydalanilmoqda. Jonli va jonsiz tabiat mavzusini mustahkamlash uchun qisqa animatsion videolar, interaktiv o'yinlar va tajribalar juda foydali. Masalan, suv va tuproq bilan o'simlik parvarishlash tajribasi o'quvchilarda jonli va jonsiz omillar o'rtasidagi bog'liqlikni yanada chuqurroq tushunishga yordam beradi.

Jonli va jonsiz tabiat o'zaro bog'liq bo'lgani sababli, ularning birortasi zarar ko'rsa, butun tizimga ta'siri bo'ladi. Masalan, daryolar ifloslansa, undagi baliqlar o'ladi, bu esa hayvonlar va insonlar hayotiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shuning uchun ham bolalarga kichik yoshdan tabiatni asrash, chiqindilarni to'g'ri tashlash, daraxt ekish kabi ijobiy odatlarni singdirish zarur.

O'quvchilar bilan interaktiv muhokama tashkil etish uchun quyidagi savollar yordam beradi:

- Agar quyosh nuri bo'lmasa, o'simliklar qanday holga tushadi?
- Suvsiz tirik mavjudotlar yashay oladimi?
- Tog', daryo, havo – bularsizlik hayot bo'lishi mumkinmi?

Bu kabi savollar orqali o'quvchilarda tanqidiy va mantiqiy fikrlash rivojlanadi hamda mavzuga nisbatan chuqurroq tushuncha hosil qiladi.

Xulosa. Jonli va jonsiz tabiat inson hayoti va butun ekotizimning ajralmas qismidir. Ularning har biri o'z funksiyasiga ega bo'lib, bir-birisiz mavjud bo'la olmaydi. Tabiatni to'g'ri tushunish va uni asrash odob va ma'naviyatning muhim tarkibiy qismlaridandir. Shu sababli, ta'lim jarayonida bu mavzuga alohida e'tibor berish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Karimov, I. A. (2001). Yuksak ma'naviyat — yengilmas kuch. T.: Ma'naviyat.
2. Rasulov, M. (2019). Tabiatshunoslik asoslari. T.: O'qituvchi nashriyoti.
3. Abdullayeva, Z. (2020). Boshlang'ich sinflarda ekologik tarbiya. T.: Ilm Ziyo.
4. Umumta'lim maktablari uchun 1–4-sinf Tabiatshunoslik darsliklari. – T.: Xalq ta'limi vazirligi.